

Shahid Rajaei Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
Semi-Annual Scientific Journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.11, No. 21
Spring & Summer 2022

Journal Homepage: www.orj.sru.ac.ir

The Realization of Multiple Significances in a Unified Reality

Javad Nazari¹
Golamreza Fayyazi²

Abstract

The realization of multiple significances in a single reality is a significant principle that may seriously disrupt our epistemology and ontology if an adequate interpretation is not presented or accepted. According to this principle, no considerations basically is realized in the external world, and at the same time, reality can be considered as an instance of significance and various considerations. Indeed, reality is purely simple, but with the same description of its simplicity, it is an example of different qualities. The mind does not automatically abstract meanings from the outside, but it is this simple reality that allows the mind to abstract those meanings from it, so the meanings are truly realized outside, and at the same time, the reality is pure simple and has no plurality. We can see the obvious effect of this

---

¹. Graduated with a doctorate in Islamic philosophy and theology from Ilam University, corresponding author jnazari1981@yahoo.com

². Member of the Faculty of Philosophy Department at Imam Khomeini Educational and Research Institute (RA) and Chairman of the Board of Directors of the High Council of Islamic Wisdom

Received: 10/04/2021

Reviewed: 29/10/2021

Revised: 19/11/2021

Accepted: 24/11/2021

discussion in the principality of existence. According to the correct interpretation of the principality of existence, reality is not based only on the existence or quiddity, neither existence is the origin of the abstraction of quiddity nor vice versa, but the simple reality is the origin of the abstraction of both and the combination of both. Therefore, the truth is based on both of them, but with the description of its simplicity. The difference between the meaning of existence and other meanings is that the meaning of existence has true realization in itself, but other meanings have true realization in consequence.

Keywords: Concept, Significance, Reality, incompleteness, Plurality.

Problem Statement

One of the exceptional points about the human mind is the abstraction of various concepts from things that have no external composition. The mind abstracts essence, existence, unity, causality, substance, accident, etc., from the incomplex matter and realizes properly that each of these concepts is different from the other concepts, yet they are all abstracted from a single reality. Can one state that only one of these significances is really realized and the rest are abstracted from the same single significance? In other words, is only one of these significances manifested in the external world, and is this single significance a metaphorical instance of the other significances?

The main problem of this research is as follows. Can multiple concepts really apply to a single, non-complex thing? In other words, can multiple significances actually exist as a single reality without harming the external simplicity of the reality?

The following are the sub-problems of this study.

1. What problem or problems can be solved by a proper explanation of the realization of multiple significances through a single reality?
2. If this principle is accepted, can it be realized in 'the thing itself' (Nafs al-Amr, including existence, non-existence, and nominal things), or it merely belongs to the world of existence?
3. If it is assumed that a single reality can have multiple significances, is this assumption absolute and unconditional? For instance, can the personal unity of existence or the unity of the soul/body be instances of this assumption?

Method

In this analytical/argumentative study, various hypotheses were examined and refuted, and reasons were provided in favor of the hypothesis under discussion.

Findings and Results

First finding:

It is not the case that reality is only from the source of existence, but it is both from the source of existence and from the source of nature, but with the condition of unity. When significances are considered for the mere fact that they are significances, they are not realized in terms of plurality in the external world, then

the significance of existence exists as much in the external world as the significance of essence, and the significance of separate existence is as non-existent in the external world as the significance of separate essence, but is this not a contradiction? No; because multiple significances are actualized through a single reality. Plurality is the description of significances and unity is the description of reality. Reality is not the significance of existence, rather reality is the non-complexity in which existence is one of the various significances. Multiple significances exist merely in the mind or consequences in 'the thing itself'. Such significances are not made by the mind, rather it is the external world that allows the mind to abstract multiple meanings from itself. In fact, the mind has a passive and exploratory role here, not a creative and fabricator role. The creative role of the mind is that it perceives such significances as plural. Analysis is done by the mind. Yet, this analysis is not the fabrication and creation of the mind, because if it were so, the relationship between the mind and reality would be disconnected, and in fact, there would be no analysis. However, although reality is a combination of multiple significances, and existence is merely one of such significances, existence is inherently abstracted from reality, and other significances are consequential, that is, when significances are manifested in the mind as plural, the mind realizes that if existence did not exist, the significance of essence would not exist either. Where is the capacity of this causality? Its capacity is in the external world, but again, not in the sense of plurality, but in a unified reality, with all its real non-complexity, it allows the mind to abstract multiple significances from it, and abstract causality of the significance of existence compared to other significances.

Second finding:

For the realization of multiple significances in a single reality, many examples can be enumerated:

- The objectivity of the essence and attributes of God,
- The union of attribute and attributed (whether in God or not),
- Objectivity of substance and accident,
- The union of matter and form.

Third finding:

The realization of multiple significances in a unified reality is not exclusive to the world of existence, but it exists in all worlds of Nafs al-Amr, both real and consequential, and both existence and non-existence.

Fourth finding:

The condition for the realization of multiple significances in a unified reality is that those significances are not reciprocal, so a single being cannot be both material and abstract, accidental and consequential, and so on. Therefore, such subjects as personal unity of existence and unity of soul/body cannot be justified by this principle.

References

Khorasani M, *Kefayah al-Osul*, Qom: AloBayt le-Ihya'a al-Torath. 2010, Arabic.

- Sabzevari M, *Sharh-i Manzumah*, Annotations by Hassanzadeh Amoli, Qom, Nab Publications. 2005. Arabic
- Obudiyat A, *An Introduction to Mulla Sadra's Theosophical System*. Tehran: Samt Publications: 2012. Persian
- Shrazi M, *Al-Hikma al-Muta'aliya fi l-Sfar al-Aqliyya al-Arba'a*, Qom, Taliato al-Noor Publications. 2011. Arabic
- Malekian M, *History of Western Philosophy*. Tehran: Research Institute of Hawzah and University: 1999. Persian

Shahid Rajaei Teacher Training University- Iran
 Ontological Researches
 semi-annual scientific journal
 ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
 Type: Research

Vol.11, No. 21
 Spring & Summer 2022

پژوهش‌های هستی‌شناختی
 دو فصلنامه علمی
 نوع مقاله: پژوهشی
 سال یازدهم، شماره ۲۱
 بهار و تابستان ۱۴۰۱
 صفحات ۱-۲۶

تحقق معانی متعدد به واقع واحد؛ بررسی تفاسیر مختلف و دفاع از تفسیر برگزیده

جواد نظری^۱

غلامرضا فیاضی^۲

چکیده

از شگفتی‌های ذهن، انتزاع مفاهیم متعدد از اموری است که فاقد ترکیب خارجی‌اند. ذهن از امر بسیط، مفاهیم وجود، تشخص، ماهیت و ... را انتزاع می‌کند. به نظر می‌رسد که بهترین تبیین برای کیفیت این انتزاع، پذیرش و ارائه تفسیری صحیح از تحقق معانی متعدد به واقع واحد است. حقیقت آن است که عدم پذیرش یا ارائه ندادن تفسیری صحیح از این اصل، معرفت‌شناسی و هستی‌شناسی ما را مختل

^۱. فارغ التحصیل دکتری فلسفه و کلام اسلامی از دانشگاه ایلام، نویسنده مسئول

jnazari1981@yahoo.com

^۲. عضو هیأت علمی گروه فلسفه در موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) و رئیس هیأت مدیره مجمع عالی حکمت اسلامی
 m.faiyazi@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۲۱

تاریخ داوری: ۱۴۰۰/۰۸/۰۷

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰/۰۸/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۳

می‌کند. بر طبق این اصل، اساساً در خارج حیثیتی متحقق نیست و در عین حال، می‌توانیم واقع را مجمع معانی و حیثیات گوناگون بدانیم. ذهن خودبنیادانه مفاهیم را از خارج نمی‌گیرد، بلکه واقع بسیط، چون حقیقتاً مجمع معانی متعدد است، به ذهن اجازه می‌دهد که آن مفاهیم را از او انتزاع کند. این واقع بسیط همان معنای وجود نیست، معنای وجود صرفاً یکی از معانی‌ای است که در این واقع واحد موجود است، واقع صرفاً از سنخ وجود یا تشخص یا ماهیت و... نیست، هیچ یک از این امور منشأ انتزاع دیگری نیست، بلکه واقع، به وصف بساطت خارجی، حقیقتاً مجمع معانی این امور و منشأ انتزاع مفاهیم آنهاست، اما فرق معنای وجود با سایر معانی در این است که معنای وجود، تحقق حقیقی بالذات دارد، ولی سایر معانی، از تحقق حقیقی به تبع وجود برخوردارند.

کلمات کلیدی: مفهوم، معنا، واقع، بساطت، کثرت، علیت تحلیلی.

۱- طرح مسئله

از غرائب ذهن آدمی، انتزاع مفاهیم متعدد از اموری است که فاقد ترکیب خارجی‌اند. ذهن از امور بسیط، چیستی، هستی، وحدت، علیت، جوهر، عرض و... را انتزاع می‌کند و به خوبی در می‌یابد که هر یک از این مفاهیم، با مفاهیم دیگر متفاوت است، اما در عین حال همگی از واقع واحد انتزاع شده‌اند. ذهن حتی این مسئله را در مورد خداوند نیز صادق می‌یابد و از واقعیت بسیط خداوند، علم، قدرت، حیات و... را انتزاع می‌کند. آیا چنان است که بخشی از واقعیت یک شیء، هستی آن باشد و بخش دیگر، چیستی آن باشد و...؟ یا چنان است که فقط یکی از این معانی تحقق حقیقی دارند و بقیه از همان معنای واحد انتزاع شده‌اند؟ به عبارت دیگر، آیا فقط یکی از این معانی، ظرف خارج را پر کرده و همین معنای واحد، مصداق مجازی سایر معانی است؟ یا شق سومی قابل طرح است: همه این معانی حقیقتاً ظرف خارج را پر کرده‌اند و، در عین حال، واقع، بسیط است؟ آیا یک امر بسیط می‌تواند مجمع معانی متعدد باشد؟

مسئله اصلی این تحقیق از این قرار است: آیا معانی متعدد می‌توانند حقیقتاً به واقع واحد موجود شوند بی‌آنکه بساطت خارجی واقع، لطمه ببینند؟ به عبارت دیگر، آیا مفاهیم متعدد می‌توانند حقیقتاً بر امری واحد و بسیط صدق کنند؟ (البته این دو عبارت، این‌همان نیستند، بلکه حقیقت نخست، علت تحقق حقیقت دوم است، توضیح آنکه در صورتی می‌توانیم از امری واحد، مفاهیمی متعدد انتزاع کنیم که واقع واحد، بتواند مجمع معانی

گوناگون باشد، به عبارت دیگر، ذهن، خودبنیادانه مفاهیم را بر واقع واحد حمل نمی‌کند، بلکه واقع، چون حقیقتاً مجمع معانی متعدد است، به ذهن این اجازه را می‌دهد که مفاهیم متعدد را از آن انتزاع کند، لذا بحث نخست، سرنوشت بحث دوم را نیز معین می‌کند، به همین دلیل، عنوان این نوشتار هم می‌تواند دربارهٔ تحقق معانی متعدد به واقع واحد باشد، و هم دربارهٔ چگونگی انتزاع مفاهیم کثیر از واقع واحد، اما چون بحث نخست، بنیادی‌تر است، لذا عنوان، ناظر به آن انتخاب شد).

مسائل فرعی این تحقیق عبارتند از:

- ۱- تبیین صحیح از مسئلهٔ تحقق معانی متعدد به واقع واحد، چه مسئله یا مسائلی را حل می‌کند؟ به عنوان مثال، آیا پذیرش و ارائهٔ تبیینی صحیح از این اصل، می‌تواند در حل مسائلی همچون اصالت وجود، عینیت ذات و صفات خداوند، عینیت جوهر و عرض، عینیت علم و عالم و معلوم، عینیت صورت و ماده و... کمک‌کننده باشد؟
- ۲- آیا این اصل، بر فرض پذیرش آن، در مراتب مختلف نفس الامر (شامل وجود و عدم و امور اعتباری) قابل تحقق است یا صرفاً به عالم وجود تعلق دارد؟
- ۳- بر فرض پذیرش جواز تحقق معانی متعدد به واقع واحد، آیا جواز این امر مطلق و بدون قید و شرط است؟ به عنوان مثال، آیا وحدت شخصی وجود یا وحدت نفس/ بدن را می‌توان از مصادیق این قاعده برشمرد؟ به عبارت دیگر، آیا تحقق معانی متعدد به واقع واحد، می‌تواند به ارائهٔ تبیینی صحیح و فاقد اشکال از دو مثال فوق و نظایر آنها کمک کند؟

۲- پیشینه پژوهش

وقتی تاریخ اندیشه را مرور می‌کنیم در می‌یابیم که این مسئله در زمان‌های گوناگون برای فیلسوفان مختلف مطرح بوده است.

به عنوان مثال، دربارهٔ دیدگاه افلاطون در این باره چنین آورده‌اند:

ظاهراً سخن افلاطون این است که تحقق معانی و اوصاف متعدد به وجود واحد را فقط

در عالم ماده می‌پذیرد نه در عالم مُثُل (ملکیان، ۱۹۹۹، ج ۱، ص ۱۳۳).

به نظر می‌رسد که افلاطون، چون مُثُل را نمونه و صرفِ اشیای مادی می‌داند، لذا در این عالم، هر چیزی خودش است و بس، و با چیز دیگری جمع نمی‌شود، بر خلاف عالم ماده، لذا وی در این بحث قائل به تفصیل است.

بحث مصداقِ معانی مختلف بودن یا نبودن، بیش از هر چیز دربارهٔ خداوند مطرح بوده است؛ این پرسش همواره مطرح بوده که آیا صدق مفاهیم مختلف بر خداوند با بساطت او منافات دارد یا ندارد؟ در جهان اسلام، برخی از معتزله، قول به نیابت ذات حق از صفات را پذیرفته‌اند؛ چرا که تحقق صفات در خداوند را باعث ترکیب می‌دیده‌اند، معمر (از معتزله) آن چنان به جانب افراط گراییده است که علم خداوند به خودش را نیز منکر شده است؛ چون مستلزم این است که خداوند هم عالم باشد و هم معلوم، و این یعنی تعدد/ ترکیب در ذات (مروء، ۲۰۰۸، ج ۲، ص ۲۱۸-۲۱۹). اشاعره، چون نمی‌توانسته‌اند کمالات را از خداوند سلب کنند و، از طرف دیگر، تحقق معانی مختلف به واقع بسیط برای آنها معقول نبوده، قول به صفات زاید بر خداوند را برگزیده‌اند (سبحانی، ۲۰۰۷، ص ۵۳). عینیت ذات و صفات خداوند، که یکی از اقوال در بحث اوصاف خداوند است، یکی از مصادیق تحقق معانی متعدد به واقع واحد است. اما تقریر فلسفی از این مسئله را مرهون ملاصدرا هستیم که با طرح آگاهانه قاعدهٔ تحقق معانی متعدد به واقع واحد، تبیین مناسبی از مسئلهٔ عینیت ذات حق و صفات او به دست داده است (ملاصدرا، ۲۰۱۱، ج ۶، ص ۱۲۴، ۱۲۶-۱۲۷).

در عرفان نیز، مقام ذات حداقل بنا بر یک تقریر، بسیط محض و تحقق معانی متعدد در آن محال است (عشاقی، ۲۰۱۹، ص ۶۴)، البته قاضی سعید قمی این مطلب را به صورت صریح‌تری بیان کرده است؛ وی هیچ مفهوم ایجابی‌ای، حتی مفهوم وجود را نیز بر خداوند صادق نمی‌داند و هر نوع ترکیبی، حتی ترکیب تحلیلی از ذات و صفاتِ عین ذات را در خداوند انکار کرده است (قمی، ۲۰۱۶، ج ۱، ص ۱۲۰، ج ۲، ص ۴۲۶؛ همو، ۲۰۰۱، ص ۹۰).

این مسئله در مباحث دیگری همچون عینیت ماهیت و وجود در خارج، عینیت یا عدم عینیت جوهر و عرض، ترکیب اتحادی یا انضمامی ماده و صورت، و... نیز مطرح بوده است (این مسائل در ضمن مقاله مورد اشاره قرار خواهند گرفت).

این بحث در علم اصول نیز مطرح بوده است؛ اصولیین در بحث اجتماع امر و نهی، بحثی تحت این عنوان مطرح کرده‌اند که آیا تعدد عنوان، موجب تعدد معنوی می‌شود یا نه؟ (خراسانی، ۲۰۱۰، ص ۱۵۹).

درباره موضوع حاضر، مقاله دیگری نیز منتشر شده است (بنیانی و رحیمی، ۲۰۱۸)، مقاله مذکور با نوشتار حاضر حداقل از دو جهت تفاوت دارد:

اولاً: در مقاله مورد اشاره، بحث صرفاً بر روی خداوند متعال و کیفیت انتزاع صفات کثیر از او، متمرکز بوده است، اما در مقاله حاضر تحقق خداوند و صفات او به واقع واحد، صرفاً یکی از مصادیق قاعده تحقق معانی متعدد به واقع واحد است.

ثانیاً: نتیجه‌گیری این دو نوشتار، کاملاً متباین است:

انتزاع صفات و اتصاف خداوند بدانها، در مرتبه فاعل شناسا صورت می‌گیرد اما راجع به

نحوه اتصاف در مرتبه ذات، راهی جز سکوت کردن وجود ندارد (همان، ص ۱۶۳).

حال آنکه در نوشتار حاضر، تحقق معانی متعدد به واقع واحد، این اجازه را به فاعل شناسا می‌دهد تا از آن واقع واحد، مفاهیم متعددی را انتزاع کند. همچنین مؤلفان محترم چنین آورده‌اند:

در ساحت حضرت حق تعالی هیچ نوع ترکیب حقیقی و اعتباری راه ندارد (همان،

ص ۱۶۴).

اما در نوشتار حاضر، رابطه ذهن و عین حفظ شده و ترکیب تحلیلی در خداوند پذیرفته شده است.

۳- تفکیک دقیق لفظ، مفهوم، معنا، مصداق و واقع از یکدیگر

درباره هر امری دست کم پنج مقام وجود دارد:

یکم. لفظ: که امری وضعی و اعتباری است و با توافق اهل زبان یا عرف مردم قرارداد

می‌شود (نبویان، ۲۰۱۶، ج ۱، ص ۳۰).

دوم. مفهوم: که همان علم حصولی و حالت حکایت از چیزی است (همان، ص ۳۳).

سوم. معنا: حقیقتی است که مفهوم از آن حکایت می‌کند و آن را نشان می‌دهد (همان،

ص ۳۰).

چهارم. مصداق: امری است که معنا بر آن صدق می‌کند و می‌تواند کلی – مانند انسان که مصداق حیوان است – یا جزئی – مانند زید که مصداق انسان است – باشد (همان، ص ۴۷).

پنجم. فرد: که همان مصداق مشخص و جزئی است، واقعیت متحقق در نفس الامر است که معانی مورد نظر با آن موجود هستند. فرد، مخصوص یک معنا نیست، بلکه معانی دیگری نیز با آن فرد موجود است. بنابراین، فرد، امری است که مجمع معانی گوناگون است (همان، ص ۳۰-۳۱). فرد معنای مشخص یا همان مصداق جزئی است (همان، ص ۳۷). فرد اخص از مصداق است (همان، ص ۴۷)، بنابراین تفاوت اصلی مصداق با واقع این است که مصداق می‌تواند کلی باشد، اما واقع فقط جزئی است، برای نمونه عنقا مصداق پرنده است اما وجود ندارد و واقع پرنده را فاقد است (فیاضی، ملک‌زاده و پاشایی، ۲۰۱۳، ص ۱۴۲).

درباره چيستی معنا باید بدانیم که معنا همان حقیقت شیء است (همان، ص ۱۵۸)، که مفهوم از آن حکایت می‌کند، مصداق بدان قید می‌زند، واقع به آن عینیت می‌بخشد و لفظ هم برای آن وضع می‌شود (همان، ص ۱۵۷)، معنا غیر از مفهوم است؛ چون موطن مفهوم، ذهن است و نمی‌تواند در مصداق متحقق شود، اما معنا حقیقتی است که به خودی خود، ظرف و موطنی – مگر اعتباری – ندارد، بلکه موطن معنا، موطن مصداقش است (نبویان، ۲۰۱۶، ج ۱، ص ۴۳) همچنین، درباره چيستی معنا، آرای متفاوت دیگری نیز وجود دارد (ر ک: ساجدی، ۱۳۹۰، ص ۸۵-۱۱۳).

این پنج امر را می‌توان در قالب مثالی بیان کرد: امری که روبه روی ماست و ما آن را می‌خوانیم، لفظی دارد (به نام کتاب) و نیز مفهومی (مفهوم کتاب در ذهن) و نیز معنا یا محکی (ویژگی کتاب بودن) یعنی – همان ابزار خواندن – و نیز مصداق و فردی (واقعیت رو به روی ما در خارج). از طرفی، می‌دانیم امر رو به روی ما فقط (کتاب) نیست، بلکه غیر از کتاب بودن، موجود است، جسم است، کاغذ است. بنابراین، در این مثال، مفاهیم متکثری داریم (کتاب، موجود، جسم، کاغذ و...) که از معانی متکثری حکایت می‌کنند و همه آن معانی با وجود واحد (مصداق و فرد کتاب) موجودند. در این صورت، معنای (کتاب بودن) یکی از آن معانی است، نه همه آنها؛ یعنی معنای (کتاب بودن) فقط همان حیثیتی است

که مفهوم کتاب از آن حکایت می‌کند. در نتیجه، معنا عبارت است از محکی یک مفهوم، ولی مصداق و فرد در این مثال، همان واقعیت واحدی است که معنای کتاب و معانی مختلف دیگری با آن موجودند. بنابراین، هر مفهومی چون نمی‌تواند همه جنبه‌های خارج را نشان دهد، یکی از جنبه‌های امر خارجی را نشان می‌دهد و فقط از معنا و حیثیت خاص خودش حکایت می‌کند. به تعبیر دیگر، گرچه فرد، مصداق و واقعیت واحدی داریم، ذهن آن فرد واحد را به امور و معانی مختلفی تحلیل می‌کند که این معانی متکثر در همان موطن فرد با وجودی واحد موجودند (همان، ج ۱، ص ۳۱؛ فیاضی، ۲۰۰۹، ص ۱۶-۱۷). بر پایه این سخن، تکثر معانی، مستلزم تکثر فرد نیست؛ بنابراین آنکه فرد در عین آنکه واحد است، مجمع معانی گوناگونی است که هر معنا تنها یکی از ویژگی‌های آن فرد است (نبویان، ۲۰۱۶، ج ۱، ص ۳۷).

۴- معنای تحقق معانی متعدد به واقع واحد

با توجه به آنچه گفته شد، تحقق معانی متعدد به واقع واحد، عبارت است از اینکه واقع واحد و بسیطی، حقیقتاً مجمع معانی گوناگون باشد. به عبارت دیگر، از یک واقع بسیط واحد، حقیقتاً مفاهیم متعددی قابل انتزاع و حقیقتاً بر آن صدق کنند. همان طور که قبلاً اشاره کردیم، نوشتار حاضر دو چهره دارد: ۱- تحقق معانی متعدد در واقع واحد (واقعیت)، ۲- انتزاع مفاهیم متعدد از واقع واحد (ذهن)، اما چون این واقع واحد است که، به دلیل اشتغال بر معانی متعدد، به ذهن اجازه می‌دهد که مفاهیم متعدد را از آن انتزاع کند، لذا عنوان مقاله حاضر با توجه به جنبه نخست بحث، انتخاب شد.

۵- تفاسیر متعدد از قاعده

وقتی که دو معنا را در نظر می‌گیریم، از دو حال خارج نیستند: برخی معانی به هیچ وجه با یکدیگر جمع نمی‌شوند؛ مثل معنای سنگ و معنای انسان، اما برخی دیگر از معانی، همچون معنای وجود و تشخص، یا معنای وجود و ماهیت، یا معنای حیوان و انسان، با یکدیگر جمع می‌شوند، این اجتماع به چند نحو قابل تفسیر است:

فرض اول: اینکه هر یک از دو معنا، موجودیتی جداگانه از معنای دیگر داشته باشد، به عبارت دیگر، هر معنایی، واقع مختص به خود را داشته باشد، به عنوان مثال، هم وجود و هم ماهیت (یا هم وجود و هم تشخص)، به صورت مجزا در خارج موجود باشند (این همان فرضی است که در بحث اصالت وجود به احسائی نسبت داده‌اند: سبزواری، ۲۰۰۵، ج ۲، ص ۶۵)، در این فرض بالصرحاً تحقق معانی متعدد به واقع واحد نفی می‌شود (در حقیقت این فرض را جز به مسامحه، تفسیری از تحقق معانی متعدد به واقع واحد نمی‌توان دانست). نتیجه این می‌شود که وجود و ماهیت و تشخص و وحدت و... همگی اصیل باشند و هر شیئی، چندین شیء باشد؛ یعنی وحدت خارجی با کثرت خارجی جمع شود که محال است، و نیز این لازمه را دارد که ماهیت بدون وجود موجود شود، و اینکه وجود در خارج متشخص نباشد و تشخص نیز موجود نباشد؛ زیرا بنا بر فرض هر کدام تحقق جدی جداگانه دارد، و همین‌طور است در وجود و وحدت، وجود و شدت و ضعف و...

فرض دوم: اینکه واقع، صرفاً مصداق یکی از معانی باشد و سایر معانی، از همان واقع یا معنای واحد انتزاع شوند، به عنوان مثال، در بحث معنای وجود و سایر معانی، این معنای وجود است که ظرف واقع را پر کرده است، اما معنای وجود، منشأ انتزاع معنای ماهیت، تشخص، وحدت و... است، به عبارت دیگر: بر اساس این فرض، در خارج یک معقول اول تحقق دارد که معقولات ثانیه‌ای از آن انتزاع می‌شوند که هیچ یک زائد بر آن معقول اول نبوده و به عین منشأ انتزاعشان موجودند.

این فرض نیز در حقیقت انکار تحقق معانی متعدد به واقع واحد است؛ بنابراین که در این فرض، معانی متعدد به واقع واحد موجود نشده‌اند، بلکه صرفاً معنای واحدی (مثلاً معنای وجود) موجود شده که منشأ انتزاع معنا یا معانی دیگری قرار گرفته است، به عبارت دیگر، صرفاً تحقق حقیقی معنای واحدی در کار است، و تحقق بقیه، تحقق مجازی است. ابطال این فرض در قسمت بعدی این نوشتار خواهد آمد.

فرض سوم: اینکه واقع، چنان نیست که فقط از سنخ وجود باشد، بلکه هم از سنخ وجود است و هم از سنخ ماهیت، اما واقع، واحد است (مراد ما از واقع در این عبارات، همان مجمع معانی است، نه معنای وجود، البته کلمه وقوع، به این دلیل که همچون حصول، ثبوت، و... از الفاظ عموم است، مرادف با معنای وجود نیز به کار می‌رود، اما ما، بر طبق

قراردادی که داشتیم، لفظ واقع را در این معنا استعمال نمی‌کنیم). کلمه واحد در اینجا نیازمند دقت اساسی است. وقتی معانی را از آن جهت که معانی‌اند، در نظر می‌گیریم، به وصف کثرت در خارج تحقق ندارند، که اگر چنین می‌بود، به فرض اول منجر می‌شد. پس معنای وجود همان قدر در خارج موجود است که معنای تشخیص و ماهیت و ...، و معنای وجود مجزا همان قدر در خارج معدوم است که معنای تشخیص مجزا و ماهیت مجزا و ...، اما آیا این امر تناقض نیست؟ خیر؛ زیرا معانی متعدد، به واقع واحد موجودند. کثرت، وصف معانی است و وحدت، وصف واقع. واقع، همان معنای وجود نیست، بلکه واقع، آن بسیطی است که وجود یکی از معانی‌ای است که در آن موجود است. معانی به وصف کثرت، صرفاً در ذهن یا عالم اعتبار موجودند. لب سخن این است: آن معانی‌ای که در عالم اعتبار به وصف کثرت متحققند، در عالم حقیقت، به وصف وحدت موجودند، به تعبیر دیگر، آن مفاهیمی که در ذهن کشینند، در خارج بر واقعی واحد صدق می‌کنند، نکته مهم در این میان این است که چنین نیست که این معانی، ساخته ذهن باشند، بلکه این خارج است که به ذهن اجازه انتزاع معانی متعدد از خود را می‌دهد، در واقع، ذهن در اینجا نقش منفعلانه و کاشفانه دارد، نه نقش خلاقانه و جاعلانه، بلکه نقش خلاقانه ذهن در این است که این معانی را به وصف کثرت ادراک می‌کند، کثرتی که در واقع بسیط خارجی، خبری از آن نیست، ممکن است اشکال کنید: وحدت واقع، چگونه کثرت ذهنی را پدید می‌آورد (روشن است که مراد از این پدید آوردن، علیت فاعلی نیست)؟ پاسخ ما این است که اساساً معنای تحقق معانی متعدد به واقع واحد، جز این نیست که وحدتی خارجی، مصداق و منشأ انتزاع معانی متعدد باشد. اینکه معانی در خارج به وصف کثرت موجود باشند، صحیح نیست، ولی معانی کثیر در عالم اعتبار حقیقتاً در خارج به وصف وحدت موجودند، و مفاهیم متکثر در ذهن حقیقتاً بر خارج و واقع واحد صدق می‌کنند.

به عبارت دیگر، مفاهیم در ذهن و معانی در عالم اعتبار، به وصف پاره‌پاره موجودند، اما واقع خارجی یکدست و بسیط است، واقع پاره‌پاره در خارج معدوم است، اما همین واقع بسیط، به وصف بساطت، مصداق مفاهیم پاره‌پاره و مجمع معانی پاره‌پاره است.

چنین است که می‌توانیم به نحوی که تناقض آمیز به نظر می‌رسد، بگوییم: معنا هم در خارج هست و هم در خارج نیست، اما در حقیقت تناقضی در کار نیست: معنای مجزا در

خارج معدوم است و صرفاً در عالم اعتبار موجود است، اما همین معنا، در خارج حقیقتاً هست، اما به واقع بسیط واحد، و اساساً همین تحقق حقیقی داشتن معنا در واقع واحد است که مجوز انتزاع مفهوم آن معنا از واقع و جداسازی مفهوم آن معنا از مفهوم سایر معانی است.

تحلیل، کار ذهن است، اما این تحلیل، جعل و خلق ذهن نیست که اگر می‌بود، نسبت بین ذهن و واقع قطع می‌شد و در حقیقت تحلیلی در کار نمی‌بود. این مسئله همچون حمل می‌ماند. حمل در ذهن صورت می‌گیرد ولی مطابقش در خارج است. مفاد حمل، (هوهویت) است، این هوهویت در خارج هست، وقتی می‌گوییم: انسان عالم است، کلمه (است) از این‌همانی (انسان) و (عالم) در خارج حکایت می‌کند، اما نه اینکه در خارج، این سه (انسان، عالم و است) به وصف کثرت موجود باشند که بطلانش بدیهی است (و گرنه حملی رخ نمی‌داد!)، بلکه این سه در خارج، به وصف وحدت موجودند، خود واقع، به قید بساطت، مجمع همه معانی کثیر و مفاهیم منتزع از آن است، و تحقق معانی متعدد به واقع واحد، معنایی جز این ندارد.

از نظر ما، این فرض سوم، همان فرض صحیح است، در قسمت بعدی، برای صحت این فرض و ابطال فرض دوم استدلال می‌کنیم.

۶- دفاع از تفسیر صحیح از قاعده

حال که تحقق معانی متعدد به واقع واحد به درستی تصویر شد (فرض سوم)، پرسش این است که چه دلیلی بر ابطال فرض دوم و صحت فرض سوم وجود دارد؟ (بطلان فرض اول روشن است؛ چرا که موجود شدن معانی متعددی همچون وجود و ماهیت یا وجود و تشخیص به واقع‌های متعدد، مفاسد بینی دارد که به یکی از آنها اشاره شد). چه استدلالی می‌تواند این فرض را ابطال کند که معانی غیر وجود، معانی‌ای منتزع از خود وجود باشند، بدون آنکه در حقیقی بودن همسنگ وجود باشند؟ چرا تصویر قضیه به نحو معقول اول دانستن معنای وجود و معقول ثانی دانستن بقیه معانی صحیح نیست؟

برای پاسخ، نخست باید بدانیم که دلیلی بر معقول ثانی دانستن معانی منتزع نداریم، همه معانی منتزع (وجود، ماهیت، تشخیص، و...) بر واقع صدق می‌کنند و این صدق را صدق

مجازی دانستن، متوقف بر ابطال تحقق معانی متعدد به واقع واحد است، که معلوم شد هیچ استحالهای ندارد، پس حداقل این است که فرض دوم و سوم ترجیحی بر یکدیگر ندارند.

اما حقیقت آن است که نه تنها تحقق معانی متعدد به واقع واحد استحالهای ندارد، بلکه متعین است (البته ما منکر معقول ثانی بودن برخی از معقولات نیستیم، مثل معانی مصدری که صرفاً منشأ انتزاع آنها در خارج موجود است، اما سخن ما این است که تحقق چند معقول اول به واقع واحد، مانعی ندارد، به نظر ما توضیح رابطه وجود و صفات وجود و ماهیات نیز صرفاً بر همین اساس صحیح است)؛ زیرا اولاً: اینکه معنای وجود، بدون تحقق حقیقی ماهیات در خارج، منشأ انتزاع ماهیات باشد، ایراد دارد؛ چون خود وجود بما هو هو معنایی واحد است و نمی‌توان ماهیت را از آن انتزاع کرد.

ممکن است بگویید: ما ماهیت را مجازاً موجود می‌دانیم و به این مشکل مبتلا نمی‌شویم، اما مشکل این است که پس کثرت موجود در خارج را چگونه توجیه می‌کنید؟ صفات حقیقی وجود را چگونه موجود می‌دانید؟

تصحیح تکثر به وسیله تشکیک نیز امکان‌پذیر نیست؛ بنابراین که قوام تشکیک به اموری است که از نظر معنایی مغایر با وجودند (همچون شدت و ضعف)، اگر بگویید: شدت و ضعف وجود، موجود به خود وجودند و زائد بر آن نیستند، مشکل حل نمی‌شود؛ زیرا این‌همانی مصداقی این امور با وجود، روشن است، اما وقتی کسی وجود را منشأ انتزاع همه امور بداند و همه چیز را جز وجود معقول ثانی بداند، در انتزاع اموری همچون شدت و ضعف از وجود، به مشکل دچار می‌شود؛ بنابراین که شدت و ضعف وجود، به حمل اولی بر وجود حمل نمی‌شوند، و گرنه معنای وجود همان معنای شدت و ضعف می‌شد که بالبداهه باطل است، پس این امور از نظر معنایی، زائد بر وجودند و قابل انتزاع از وجود بما هو هو نیستند. ممکن است بگویید: ما صفات حقیقی وجود همچون تشخص، تشکیک و... را در خارج دارای تحقق حقیقی می‌دانیم، اما به نحوی که زائد بر خود وجود نباشند، اما اشکال دوباره مطرح می‌شود: وقتی می‌گوییم: وجود متشخص است، حمل تشخص بر وجود، حمل اولی است یا شائع؟ اگر بگویید اولی است، پس تشخص دیگر از احکام وجود نیست و هر دو معنای واحدی دارند، و این بالضرورة باطل است، و اگر بگویید حمل شائع است،

می‌گوییم: پس تشخیص در خارج تحقق دارد، حال، تشخیص یا معقول اول است یا ثانی، اگر معقول اول باشد، تحقق حقیقی معانی متعدد به واقع واحد اثبات می‌شود، اما اگر معقول ثانی باشد، می‌گوییم: این تصویر ایراد دارد؛ چرا که معنای وجود، که علی‌الفرض تنها امر متحقق و علی‌الفرض تهی از معنای تشخیص است، چگونه منشأ انتزاع معنای تشخیص شده است؟!

حقیقت آن است که تنها کسانی می‌توانند تحقق معانی متعدد به واقع واحد را انکار کنند که اولاً: قائل به وحدت شخصی وجود باشند و ثانیاً: هر معنایی غیر از وجود حتی تشخیص را مجازاً موجود بدانند.

پس چاره در این است که هم وجود و هم تشخیص و هم شدت و هم ضعف و... را منتزع از واقع بسیطی بدانیم که این همه، به آن موجودند، و همین‌طور است حال ماهیات، که به وجود موجودند. ممکن است بگویید که این سخن را در مورد صفات وجود می‌پذیریم، اما در مورد ماهیات نمی‌پذیریم، پاسخ این است که صرف پذیرش این مطلب در صفات وجود، برای اثبات تحقق معانی متعدد به واقع واحد کفایت می‌کند، علاوه بر اینکه اختصاص قاعده به وجود و صفات آن، توجیهی ندارد.

همچنین، ما به علم حضوری، وجود و تشخیص و علم و قدرت را خود می‌یابیم، و می‌یابیم که این همه، در عین تغایر معنایی، موجود به واقعی واحدند که منشأ انتزاع معقولاتی اول همچون: من، علم، قدرت، وجود و... است.

نتیجه آنکه اگر ملاک معقول اول بودن، این باشد که خارج واحد فقط مصداق همان معقول باشد و بقیه معانی، معقول ثانی باشند، اساساً در عالم، معقول اولی نداریم؛ چون هیچ واقعی صرفاً مطابق یک مفهوم و محلّ یک معنا نیست، و اگر ملاک معقول اول بودن، صدق حقیقی بر واقع واحد باشد، وجود و ماهیت و تشخیص و شدت و ضعف، از این حیث تفاوتی با یکدیگر ندارند.

۷- واقع بسیط و علت تحلیلی

دانستیم که واقع واحد، حقیقتاً مجمع معانی‌ای همچون وجود، تشخیص، شدت، ضعف و... است (فرض سوم)، اما فرض سوم را به دو صورت می‌توان توضیح داد:

فرض سوم ۱: اینکه معانی موجود در این واقع واحد، در عرض یکدیگر باشند و هیچ یک نقش علی نسبت به دیگری نداشته باشد، مثلاً در بحث رابطه وجود و ماهیت، نه معنای وجود علت معنای ماهیت باشد و نه بالعکس، این فرض صحیح نیست؛ زیرا به فرض اول منجر می‌شود (توضیح در ادامه خواهد آمد).

فرض سوم ۲: اینکه معنای وجود، هر چند خود یکی از معانی‌ای است که از واقع انتزاع شده است، اما علت تحلیلی تحقق سایر معانی است. به عبارت دیگر، هر چند واقع، مجمع معانی متعدد است و وجود صرفاً یکی از این معانی است، اما وجود، بالذات از واقع انتزاع می‌شود و سایر معانی، بالتبع، به این معنا که وقتی معانی به وصف کثرت در ذهن موجود می‌شوند، ذهن در می‌یابد که اگر وجود موجود نمی‌بود، معنای تشخص و شدت و ضعف و ماهیت و... نیز موجود نمی‌بودند. اما ظرف این علیت کجاست؟ ظرف آن در خارج است، اما باز هم نه به وصف کثرت، بلکه واقع واحد، با همه بساطت حقیقی‌اش، به ذهن اجازه می‌دهد که اولاً: معانی متعدد را از آن انتزاع کند، و ثانیاً: علیت معنای وجود نسبت به سایر معانی را نیز از آن انتزاع کند، پس این انتزاع، از ذات و حاق واقع واحد انتزاع می‌شود، و چون این انتزاع از خود واقع صورت می‌گیرد، پس بر آن حقیقتاً صدق می‌کند. به عبارت دیگر: در خارج همه این معانی متکثر با وصف کثرت، موجود نیستند؛ چون موجودیت با کثرت در واقع و خارج واحد محال و تناقض است، مگر اینکه اصالت وجود را فراموش کنیم، اصالت وجود، مانع موجودیت پراکنده معانی می‌شود و ضامن وحدت واقع است. توضیح آنکه معانی متکثر غیر وجود، معلول تحلیلی وجودند، و چون علت تحلیلی یکی است، پس همه معلول‌های تحلیلی نیز با همان واقعی محقق می‌شوند که علت تحلیلی آنها (معنای وجود) به آن محقق شده است. پس واقع به یکسان ما بازای وجود و ماهیت و سایر معانی است، اما وجود، بالذات موجود است و ماهیات و سایر معانی، بالتبع. البته این تحقق تبعی، در صدق حقیقی این امور غیر وجود بر واقع واحد و بنابراین در معقول اول بودن هر یک، همچون خود وجود، تفاوتی ایجاد نمی‌کند؛ این تحقق بالتبع، این معانی متحقق بالتبع را معقول ثانی فلسفی نمی‌سازد؛ زیرا تحقق بالتبع یعنی تحقق حقیقی بالتبع.

پس صدق هر دو معنا (وجود و غیر وجود) بر واقع واحد، صدق حقیقی است، البته این صدق، صدق تشکیکی است؛ بنابراینکه معنای وجود، علت تحقق سایر معانی است و این علیت، معنای وجود را اقدم از سایر معانی به صدق بر واقع واحد می‌کند. پس اگر کسی بپرسد: آیا وجود، بالذات موجود است؟ می‌گوییم: بله، اما اگر بپرسد: علم، بالذات موجود است؟ می‌گوییم: خیر، اگر علم هم بالذات موجود می‌بود، کثرت خارجی رخ می‌داد و به همان فرض اول بر می‌گشتیم. در این فرض، (هوهویت) و (اتحاد) هم دیگر معنا نداشت.

ممکن است اشکال شود که اگر ذهن نمی‌بود آیا علیت معنای وجود برای سایر معانی در خارج محقق می‌بود؟ ذهن کاشف است یا جاعل؟

پاسخ این است که تبیین کیفیت تحقق علیت بین معنای وجود و سایر معانی، دقیقاً همچون تبیین تحقق معانی متعدد به واقع واحد است، لذا، علیت معنای وجود برای سایر معانی، ربطی به ذهن ندارد، ذهن صرفاً معانی را از هم جدا می‌کند و باز آنها را به خارج نسبت می‌دهد، واقع بسیط، مجمع وجود و ماهیت و سایر معانی و علیت وجود برای آنهاست، اما این همه به وصف کثرت، پایگاهی جز ذهن یا عالم اعتبار ندارد، و این پایگاه ریشه در همان بساطت واقع دارد، لذا این علیت و معلولیت حقیقی است، اما حقیقی تحلیلی، نه خارجی و انفکاک‌ی.

۸- اشکال اول و پاسخ

همان طور که اشاره کردیم، یکی از مهم‌ترین مصادیق قاعده تحقق معانی متعدد به واقع واحد، مسئله اصالت وجود است؛ در پرتو قاعده فوق، تفسیر صحیح از اصالت وجود این است که واقع بسیط خارجی، همان قدر که مصداق وجود است، مصداق ماهیت نیز هست، و همان قدر که می‌توانیم بگوییم وجود، ظرف خارج را پر کرده است، می‌توانیم بگوییم ماهیت، ظرف خارج را پر کرده است، با این تفاوت که وجود، واسطه در ثبوت تحلیلی وجود برای ماهیت است، پس ماهیت حقیقتاً اما بالتبع موجود است، نه مجازاً و بالعرض. اما این تفسیر از اصالت وجود مورد انتقاد برخی از فضلالی معاصر قرار گرفته است؛ ایشان نخست خاطر نشان کرده که موجود، دو معنا دارد: ۱- موجود به معنای اول، در این معنا

موجود یعنی صادق بر واقعیت یا مصداق خارجی دار، ۲- موجود به معنای دوم، به این معنا که مثلاً A همان خودِ واقعیتی است که جهان خارج از آن پُر شده است. در این کاربرد موجود یعنی: پُرکننده جهان خارج یا تشکیل دهنده ملأ بیرون (عبودیت، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۹۰-۹۱)، به نظر ایشان، ماهیت، به معنای اول موجود است، نه به معنای دوم؛ یعنی ماهیت هر چند حقیقتاً بر واقع خارجی صدق می‌کند و لذا به معنای اول موجود است، اما خودِ واقع خارجی نیست (همان، ص ۹۵)؛ زیرا حیثیت واقعیت، حیثیت تشخص است، بنابراین چیزی می‌تواند واقعیت باشد و به معنای دوم موجود باشد که حیثیتش حیثیت تشخص باشد، در حالی که حیثیت ماهیت تشخص نیست، و در نتیجه، موجود بودن ماهیت به معنای دوم محال است و به همین سبب، حتی با افاضه فاعل یا با وساطت حیثیت تعلیلیه تحلیلیه، نیز ممکن نیست ماهیت حقیقتاً موجود باشد (همان، ص ۱۲۴). به نظر ما بر بیان این فاضل معاصر دو اشکال وارد است:

اولاً: تفکیک بین موجود به معنای اول و دوم، به هیچ وجه صحیح نیست؛ معنا ندارد که ماهیت، خودِ واقع خارجی نباشد اما حقیقتاً بر آن صدق کند؛ نمی‌شود چیزی در ظرفِ خارج معدوم باشد، اما حقیقتاً بر آن صدق کند، بله، صدق مجازی مانعی ندارد. ثانیاً: همان گونه که ماهیت، در تفسیر صحیح از اصالت وجود، به تبع وجود، موجود است، همان طور به تبع وجود، متشخص نیز هست. به عبارت دقیق‌تر، اگر منظور از اینکه حیثیت ماهیت همان حیثیت تشخص نیست، حمل اولی باشد، این حرف صحیح است، اما در این فرض حتی حیثیت وجود هم همان حیثیت تشخص نیست؛ چون وجود همان تشخص نیست (به حمل اولی)، بلکه تشخص از احکام و عوارض ذاتی وجود است نه همان خودِ وجود، اما اینکه حیثیت ماهیت همان حیثیت تشخص نباشد (به حمل اولی) ولی این دو در خارج به حمل شایع و به واقع واحد موجود باشند و متشخص بودن ماهیت به تبع تشخص وجود باشد، مانعی ندارد، بلکه بهترین تبیین است.

۹- اشکال دوم و پاسخ

اشکال: آیا هر معنایی نقیض سایر معانی نیست؟ مثلاً، بی‌تردید می‌توان گفت: معنای انسان ملازم نیستی معنای وجود است (به عبارت دیگر: معنای انسان همان معنای وجود نیست)،

بنابراین هیچ معنایی با معنای دیگر قابل جمع نیست و یک واقع واحد، نمی‌تواند مصداق دو معنا باشد، پس هر واقعی حقیقتاً مصداق یک معناست و آن معنا، منشأ انتزاع سایر معنایی است بی‌آنکه آن معنایی، در خارج از ذهن تحقق حقیقی داشته باشند. پاسخ: در این اشکال بین حمل اولی و حمل شایع خلط شده است: به حمل اولی هر معنایی خودش خودش است و غیر خودش نیست، اما به حمل شایع نه تنها این امر محال نیست، بلکه - به دلایلی که گذشت - ضروری است که واقع، مجمع معنایی متعدد باشد.

۱۰- دو تعبیر از یک قاعده

از قاعدهٔ تحقق معنایی متعدد به واقع واحد، می‌توانیم دو تعبیر داشته باشیم که هر دو صحیح هستند:

تعبیر اول: تحقق معنایی متعدد به واقع واحد، این واقع واحد، وجود نیست، بلکه وجود نیز یکی از جمله معنایی‌ای است که به همین واقع واحد موجود است، بله، وجود چون تحقق بالذات دارد، ضامن وحدت واقع است؛ بنابراین آنکه اگر همه‌ی معنایی، تحقق بالذات می‌داشتند، دیگر با یک واقع واحد مواجه نبودیم و، به عنوان مثال، از اصالت وجود و اصالت ماهیت و اصالت تشخص و اصالت علم و... سر در می‌آوردیم، که بین البطلان است.

تعبیر دوم: تحقق حقیقی معنایی متعدد به معنای وجود، این تعبیر نیز صحیح است، و معنای آن این است که همهٔ معنایی موجود به وجود، حقیقتاً موجودند اما معلول تحلیلی وجودند، اما در تعبیر اول، بر این علیت تأکید نمی‌شود، بلکه بر واقع واحد تأکید می‌شود، که هم مصداق حقیقی علت تحلیلی (معنای وجود) است، و هم مصداق حقیقی معلول تحلیلی (معنای ماهیت و تشخص و...)، اگر بخواهیم تعبیری را که جامع هر دو تعبیر باشد به کار ببریم، می‌توانیم چنین بگوییم: تحقق حقیقی بالتبع معنایی غیر وجود و تحقق حقیقی بالذات معنای وجود، در واقع بسیط.

۱۱- اشاره به برخی از مصادیق و ثمرات قاعده

اینک مناسب است که به برخی از مصادیق قاعده اشاره کنیم؛ یعنی به برخی از معضلاتی که با پذیرش قاعدهٔ فوق و مطرح کردن این موارد به عنوان صغریات آن کبری، تبیین

مناسبی می‌یابند. برخی از این عناوین را به صورت فشرده توضیح می‌دهیم و بقیه را صرفاً ذکر می‌کنیم:

- اصالت وجود، این مصداق در ضمن مباحث پیشین مورد بحث قرار گرفت.
- جواز پذیرش ترکیب‌های تحلیلی در خداوند: بی‌تردید خداوند از نظر واقع موجودی بسیط است، اما آیا بساطت واقع خداوند، ملازم بساطت معنایی او نیز هست؟ از مسائلی که مورد اشاره قرار گرفت روشن شد که ترکیب تحلیلی در خداوند نه تنها بی‌اشکال است، بلکه گریزی از آن نیست؛ زیرا حتی اگر خداوند را وجود محض بدانیم، باز هم باید معانی متعددی همچون تشخص، وحدت، شدت وجود و... در او موجود باشند. عینیت ذات و صفات حق نیز یکی از مصادیق ترکیب تحلیلی در خداوند است.

- اتحاد صفت و موصوف (خواه در خداوند و خواه در غیر او)، هر صفت و موصوفی که حقیقتاً بر یکدیگر حمل شوند، در خارج به واقع واحدی موجودند. در خارج چیزی به اسم صفت و موصوف مجزا نداریم. اینکه می‌گوییم صفت به موصوفش موجود است، نباید به این توهم منجر شود که در خارج، فقط موصوف هست و صفت، مجازاً از آن انتزاع می‌شود، بلکه صفت و موصوف، هر دو به واقعی واحد موجودند که منشأ انتزاع هر دو است، اما تحقق حقیقی موصوف، علت تحلیلی است برای تحقق حقیقی صفت. به همین دلیل، ترکیب (محمول بالضمیمه)، که مشائیان به آن معتقدند، متضمن تناقض است: محمول بودن با ضمیمه بودن سازگار نیست. اگر (ب) به (الف) ضمیمه شد، پس در این فرض دیگر (ب) بر (الف) حمل نمی‌شود، مگر مجازاً. لذا هر محمولی، خارج محمول است و تقسیم محمول به بالضمیمه و خارج محمول، از اساس نادرست است (فیاضی، ۲۰۰۹، ص ۲۹-۳۰).

- اتحاد عقل و عاقل و معقول، بلکه اتحاد علم و عالم و معلوم به طور مطلق (که شامل اتحاد همه انواع علم (عقلی، خیالی و...) با عالم می‌شود)، بلکه عینیت جوهر و عرض مطلقاً (البته عینیت جوهر و عرض از مصادیق عینیت موصوف و صفت است؛ زیرا هر عرضی حالت وصفی / لغیره دارد).

- ترکیب اتحادی ماده و صورت (اتحاد ماده و صورت نیز از مصادیق اتحاد موصوف و صفت است؛ بنابراینکه صور نیز از وجود لغیره برخوردارند) (ملاصدرا، ۲۰۰۷، ج ۲، ص ۶۵۶).

۱۲- جریان قاعده در موطن مختلف نفس الامر

نکته مهم دربارهٔ تحقق معانی متعدد به واقع واحد، این است که این قاعده منحصر به عالم وجود نیست، بلکه در همهٔ موطن نفس الامر، اعم از حقیقی و اعتباری، و اعم از وجودی و عدمی، وجود دارد (جهت تبیین صحیح از نفس الامر، ر ک به: نبویان، ۲۰۱۶، ج ۱، ص ۴۵۳-۴۶۰).

برای تحقق معانی اعتباری متعدد به واقع اعتباری واحد، می‌توان به واقع ملکیت مثال زد، واقع ملکیت، هم ملکیت است، هم وجود اعتباری است و هم معلول اعتباری برای عقد بیع است و... همهٔ این معانی در واقع اعتباری واحد موجودند.

برای معدوم بودن معانی متعدد به عدم واحد، یا تحقق عدمی داشتن معانی متعدد به تحقق عدمی واحد، می‌توانیم به واقع نیستی زید در کرهٔ ماه مثال بزنیم، این واقع، هم مصداق عدم است، هم مصداق ممکن و معلول و حادث است (چون یک نیستی امکانی و مخلوق است)، هم مصداق واقعیت عام است، و...

۱۳- سوء استفاده از قاعده

معنای تحقق معانی متعدد به واقع واحد این نیست که در خارج، هر معنایی می‌تواند با هر معنای دیگری، بدون هیچ قید و شرطی در واقع واحدی جمع شود، بلکه شرط این امر آن است که دو معنای ملحوظ، متقابل نباشند، لذا ممکن است قاعدهٔ تحقق معانی متعدد به واقع واحد، مورد استفادهٔ نابجا هم قرار بگیرد. به عنوان مثال، ملاصدرا نفس انسانی را در بقاء، موجودی مادی / مجرد می‌داند، یعنی موجود بسیطی که هم مصداق ماده است و هم مصداق مجرد، به عبارت دیگر، واقعیت انسانی از یک حیث مادی است و از حیث دیگری، مجرد، به عبارت سوم، واقعیت انسانی موجودی دارای مراتب است که مرتبه‌ای از آن مادی و مرتبهٔ دیگری از آن مجرد است (فیاضی، ۲۰۱۰، ص ۱۸۷-۱۹۲)، اما مادی بودن و تجرد متقابلند. لذا این مطلب از طریق تحقق معانی متعدد به واقع واحد قابل توجیه نیست. همچنین، یکی از قرائت‌ها از وحدت وجود عرفانی این است که در خارج یک موجود واحد شخصی بیشتر نداریم، اما این موجود شخصی بسیط، هم مصداق واجب الوجود است و هم مصداق ممکن الوجود و هم مصداق قدیم است و هم مصداق حادث و... (نبویان، ۲۰۱۶، ج

۱، ص ۳۰۵-۳۰۶). اما صحیح این است که عناوین وجوب و امکان و قدم و حدوث، به خاطر متقابل بودن، قابل اجتماع در موجود واحد شخصی نیستند، و این مطلب نمی‌تواند مصادیقی از مصادیق تحقق معانی متعدد به واقع واحد باشد.

اگر کسی بخواهد مشکل اجتماع متقابلین در دو مثال فوق را با تعدد حیثیت یا تعدد مرتبه حل کند، فایده‌ای ندارد؛ زیرا اجتماع وجوب و امکان، حدوث و قدم، مجرد و مادیت و... حتی از دو حیث امکان ندارد؛ چون این صفات، صفاتی هستند که تمام واقع را درگیر خود می‌کنند، به عنوان مثال، معنا ندارد که موجودی از یک حیث، سابقه عدم نداشته باشد و از حیث دیگری حادث باشد، یا اینکه موجودی از یک حیث تقسیم‌پذیر باشد اما از حیث دیگری تقسیم‌پذیر نباشد، لذا یکی از ادله حرکت جوهری این است که چون جوهر و عرض موجود به وجود واحدند، لذا می‌توان از حرکت در عرض، حرکت در جوهر را نتیجه گرفت (معلمی، ۲۰۱۵، ج ۲، ص ۶۰۵-۶۰۹). اینک آیا کسی می‌تواند بگوید: فلان شیء از آن حیث که جوهر است ثابت است، و از آن حیث که عرض است متحرک است؟ نمی‌تواند؛ زیرا حرکت و ثبات از اموری هستند که حتی از دو حیث با هم جمع نمی‌شوند، واقع واحد یا ثابت است یا سیال، شق ثالث معنا ندارد. تعدد مرتبه نیز نمی‌تواند مشکل را حل کند؛ زیرا اگر این مراتب، موجود به وجودات متکثر باشند، پس اساساً یک وجود نداریم بلکه چند وجود داریم، و اگر موجود به وجود واحد باشند، پس تعدد مرتبه به تعدد حیثیت بر می‌گردد و اشکال به جای خود باقیست.

نتیجه‌گیری

اهم نتایج این تحقیق از این قرارند:

- ۱- واقع بسیط، می‌تواند مجمع معانی گوناگون باشد، به گونه‌ای که تمام آن معانی در خارج حقیقتاً به وصف وحدت موجود باشند. به عبارت دیگر، واقع واحد می‌تواند مصادیق حقیقی مفاهیم متعدد باشد.
- ۲- برای کبرای کلی تحقق معانی متعدد به واقع واحد، می‌توان مصادیق زیادی را برشمرد: مصادیقی همچون: ۱- اجتماع حقیقی وجود و ماهیت در واقع واحد، البته به این نحو که وجود، علت تحلیلی برای موجودیت ماهیت و سایر معانی باشد، ۲- عینیت ذات و صفات الهی، ۳- عینیت جوهر و عرض و...

۳- تحقق معانی متعدد به واقع واحد، اختصاصی به عالم وجود ندارد، بلکه در اعداد و اعتباریات نیز جریان دارد.

۴- شرط تحقق معانی متعدد به واقع واحد این است که آن معانی، متقابل نباشند، بنابراین موجود واحد، نمی‌تواند هم مادی باشد هم مجرد، هم حادث باشد هم قدیم و... لذا مسائلی همچون وحدت شخصی وجود و یگانگی نفس/ بدن را نمی‌توان با این اصل توجیه کرد.

مشارکت نویسندگان

ایده این مقاله بر گرفته از آرای استاد غلامرضا فیاضی است، اما بسط آن و پاسخ به برخی از اشکالات توسط جواد نظری انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی

ایده نگارش این مقاله برای نویسنده مسئول (جواد نظری) پس از مطالعه دقیق آرای استاد فیاضی در این باب و انجام گفتگوهای متعدد با ایشان شکل گرفت، نگارنده لازم می‌داند بابت صبر و حوصله در پاسخ به اشکالات، مطالعه مقاله حاضر و بیان نکات لازم، کمال قدردانی را از ایشان داشته باشد.

تعارض منافع

هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

منابع و مآخذ

- Bunyani M, Rahimi A. [Reflection on How to Abstract the Multiple from the Unified and Attribute the Unified to the Multiple]. *Journal of Islamic Philosophy and Theology*. 2018; 50(2): 151-166. Persian
- Khorasani M, *Kefayah al-Osul*, Qom: AloBayt le-Ihya'a al-Torath. 2010, Arabic
- Sabzevari M, *Sharh-i Manzumah*, Annotations by Hassanzadeh Amoli, Qom, Nab Publications. 2005. Arabic
- Obudiyat A, *An Introduction to Mulla Sadra's Theosophical System*. Tehran: Samt Publications: 2012. Persian
- Oshaghi H, *An Analytical Approach to Theoretical Mysticism*. Qom: Almustafa International Translation and Publication Center: 2019. Persian
- Fayyazi Gh, Malekzadeh H, Pashaei M. [Nature of Meaning] *Journal of Ayin Hekmat*. 2013; Issue 5(16): 125-160. Persian

- Fayyazi Gh, *Philisophical Psychology*. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute: 2010. Persian
- , *Existence and Essence in Sadra's School*. Qom: Research Institute of Hawzeh and University: 2009. Persian
- Qomi S, *Sharh al-Arbaeen*, Tehran, Mirath Maktoub Publications. 2001. Arabic
- , *Sharh Tawhid Al-Sadough*, Tehran, Ministry of Culture and Islamic Guidance Publications. 2016. Arabic
- Sobhani J, *Mohazerat fi al-Ilahiyat*, Qom, Imam Sadegh Institute. 2007. Arabic
- Morowa H, *an Naza'at al Madiyyah fi al Falsafah al Arabiyyah al Islamiyyah*, Beirut, Dar al-Farabi. 2008. Arabic
- Moallemi H, *Sadrain Philosophy*. Qom: Hikmat Islami Publications: 2015. Persian
- Shrazi M, *Al-Hikma al-Muta'aliya fi l-Ssfar al-Aqliyya al-Arba'a*, Qom, Taliato al-Noor Publications. 2011. Arabic
- , *Mafatiho al-Ghayb*, Tehran, Bonyad Hekmat Islami Sadra Publications. 2007. Arabic
- Fayyazi Gh, *Philisophical Psychology*. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute: 2010. Persian
- Malekian M, *History of Western Philosophy*. Tehran: Research Institute of Hawzah and University: 1999. Persian
- Nabaviyan M, *Essays in Islamic Philosophy (Including the Exclusive Views of Ayatollah Fayyazi)*. Qom: Hikmat Islami Publications: 2016. Persian

معرفی نویسندگان

جواد نظری فارغ التحصیل دکتری فلسفه و کلام اسلامی از دانشگاه ایلام است (۱۴۰۰)، او مدرک کارشناسی فقه و اصول (سطح دو) را از حوزه علمی قم اخذ و در دروس خارج فقه و اصول نیز شرکت کرده است، همچنین در سال ۱۳۹۳ در مقطع کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی از دانشگاه قم فارغ التحصیل شده است (۱۳۹۳). وی هم

اکنون در حوزه علمی صاحب الزمان (عج) ایلام و دانشگاه ایلام به تدریس اصول فقه، فلسفه اسلامی، ادبیات عرب، کلام و منطق اشتغال دارد و تاکنون سه مقاله علمی-پژوهشی منتشر کرده است: ۱- مفهوم وجود، مفهومی مرکب و قابل تعریف است (با همکاری استاد غلامرضا فیاضی)، ۲- الهیات سلبی قاضی سعید قمی و معضل تعطیل (متخذ از رساله دکتری)، ۳- تحلیل فلسفی توبه در پرتو حرکت جوهری از منظر انسان شناسی صدرایی (با همکاری هادی ملک زاده). زمینه های تخصصی ایشان عبارتند از: فلسفه و کلام اسلامی.

Nazari, J. PhD of Islamic Philosophy and Theology at Ilam University, Ilam, Iran

✉ jnazari1981@yahoo.com

غلامرضا فیاضی عضو هیأت علمی گروه فلسفه در موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) و رئیس هیأت مدیره مجمع عالی حکمت اسلامی است. ایشان دروس معقول را از محضر اساتیدی همچون استاد مصباح یزدی، استاد جوادی آملی و استاد حسن‌زاده آملی فراگرفتند. وی دارای آرای بدیع و تحقیقاتی ارزنده در فلسفه اسلامی است، اهم آثاری که به قلم ایشان و یا درباره آرای ایشان نگاشته

شده‌اند، از این قرار هستند: ۱- تعلیقه بر نه‌ایه الحکمه (۴ج)، ۲- هستی و چیستی در مکتب صدرایی (تحقیق و نگارش: حسینعلی شیدان شید)، ۳- جستارهایی در فلسفه اسلامی؛ مشتمل بر آرای اختصاصی آیه‌الله فیاضی (۴ج) (نوشته محمد مهدی نبویان). از مقالات ایشان نیز می‌توان به مقالات زیر اشاره کرد: ۱- هیولای فلسفی در چالش منطقی (با همکاری احمد حیدرپور)، ۲- جبر فلسفی از نگاه قاعده ضرورت سابق، ۳- مفهوم وجود، مفهومی مرکب و قابل تعریف است (با همکاری جواد نظری).

Faiyazi, Gh, Professor of the faculty of Philosophy at educational and research organization of imam Khomeini, Qom, Iran

✉ m.faiyazi@gmail.com

How to cite this paper:

Javad Nazari, Qolam Reza Fayyazi (2022). The Realization of Multiple Significances in a Unified Reality. *Journal of Ontological Researches*, 11(21), 1-26. Persian.

DOR: 20.1001.1.23453761.1401.11.21.1.8

DOI: 10.22061/orj.2021.1757

URL: https://orj.sru.ac.ir/article_1757.html

Copyrights for this article are retained by the author(s) with publishing rights granted to SRU Press. The content of this article is subject to the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-NC 4.0) License. For more information, please visit <https://www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>.